

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้ มีจุดมุ่งหมายสำคัญอยู่ที่การวิเคราะห์เรื่องสั้นที่มีวิกฤติเศรษฐกิจซึ่งเริ่มขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2540 เป็นภูมิหลัง เพื่อประกอบสร้าง "ภาพสะท้อนสังคมและการเมือง" และ "โลกทัศน์" ของนักเขียน

จากการวิเคราะห์เรื่องสั้น แนวคิดสำคัญหรือแก่นเรื่องที่พบมากที่สุด คือแก่นเรื่องที่เสนอว่า ปัจเจกบุคคลควรจะมีเผชิญกับวิกฤติเศรษฐกิจด้วยท่าทีเช่นไร โดยแนวทางหนึ่งเสนอให้กลับไปสู่ชนบทและใช้ชีวิตอย่างพอเพียง ส่วนอีกแนวทางหนึ่ง เสนอให้ยืนหยัดต่อสู้กับอุปสรรคของชีวิตต่อไปจากจุดเดิมที่เป็นอยู่ โดยการแสวงหางานใหม่หรือหารายได้เสริม, ประหยัด, ขยันหมั่นเพียร, คิดหาช่องทางทำมาหากินอย่างสร้างสรรค์ และพยายามเปลี่ยนวิกฤติให้เป็นโอกาส ส่วนโครงเรื่องหรือแก่นการดำเนินเรื่องส่วนใหญ่ เป็นแนวสัญนิยม รองลงมาคือแนวพาฝัน, แนวเสียดสี, แนวสัญลักษณ์และแนวเหนือธรรมชาติ ตามลำดับ การศึกษาโครงสร้างของเรื่องหรือพฤติกรรมหลักของตัวละคร พบว่า เรื่องสั้นมีโครงสร้างร่วมกัน อันจำแนกออกได้เป็น 2 ประเภท คือ โครงสร้างแบบนางฟ้าตกสวรรค์และโครงสร้างแบบกระดานโต้คลื่น ส่วนจบของเรื่อง ส่วนใหญ่เป็นการจบแบบไม่มีข้อยุติ ท่วงทำนองหรือน้ำเสียงของเรื่องมีลักษณะของการสั่งสอนมากกว่าการเสนอให้คิดหรือการปลุกจิตสำนึก การศึกษากลวิธีทางวรรณศิลป์ พบว่า มีการใช้วิธีการสร้างสัญลักษณ์และการเสียดสีอยู่บ้าง แต่ส่วนใหญ่มักเสนอเรื่องราวอย่างตรงไปตรงมา เน้นการถ่ายทอดเนื้อหาหรือความคิดสำคัญของเรื่องมากกว่ารูปแบบการนำเสนอ โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าเนื้อหานั้น เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับหลักคิดและคำสอนในทางพุทธศาสนา

ภาพชีวิตที่สะท้อนจากเรื่องสั้นที่ชัดเจนที่สุด ได้แก่ ภาพของชนชั้นกลางกับการสูญเสียความมั่นคงและความมั่นใจในชีวิต การดำรงความอยู่รอดในช่วงวิกฤติเศรษฐกิจ ดูเหมือนว่าบุคคลจำเป็นต้องปรับเปลี่ยน "ตัวตน" ของตนเองเสียใหม่ ให้เข้ากับสถานการณ์และความเป็นจริงใหม่ของชีวิต อันเป็นผลต่อมาให้ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับครอบครัว, เพื่อนร่วมงานและสังคมรอบข้างเปลี่ยนแปลงไปในทางที่เป็นลบ เรื่องสั้นหลายเรื่องแสดงให้เห็นว่าแนวปฏิบัติทางพุทธศาสนาสามารถนำมาใช้ลดความฟุ้งซ่านเพื่อที่จะกลับไปใช้ชีวิตแบบเดิมอย่างมีพลังต่อไปได้ ในที่นี้พุทธศาสนาจึงกลายเป็นศาสนาในมิติบุคคลมากกว่ามิติสังคม และด้วยสำนึกแห่งปัจเจกบุคคลนิยม ในการตัดสินใจใดๆ คนส่วนใหญ่จึงมักคำนึงถึงสิทธิและเสรีภาพทางกฎหมายมากกว่าความเมตตาและกรุณา นอกจากนี้เรื่องสั้นหลายเรื่องได้สะท้อน

ว่า สังคมแบบทุนนิยมในโลกเสรีทำให้ความรู้สึกละอายใจของบุคคลเปลี่ยนแปลงไป ผู้หญิงมีความละอายใจมากขึ้นจากการตกงาน

ภาพชนบทและวิถีชีวิตในชนบทที่ถูกสะท้อนจากเรื่องสั้นจำนวนหนึ่ง เป็นภาพความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติและความภาคภูมิใจของชาวชนบทในคุณค่าและภูมิปัญญาดั้งเดิมของท้องถิ่นในอดีต ทั้งๆ ที่เรื่องสั้นในช่วงก่อนวิกฤติเศรษฐกิจที่เคยมีผู้ศึกษาไว้ได้สะท้อนภาพความแห้งแล้งของชนบท, การไม่มีงานทำ, ความยากจน ฯลฯ คนหนุ่มสาวในชนบทต้องอพยพไปขายแรงงานต่างถิ่น ส่วนคนที่ไม่ย้ายถิ่นฐานก็ต้องเผชิญกับปัญหาต่างๆ เช่น มลพิษที่มาพร้อมกับความเจริญ, คุณค่าใหม่ๆ ที่มาพร้อมกับสังคมบริโภคและการคลังโค่งวัตตุด เป็นต้น และเมื่อเปรียบเทียบภาพของเมืองและวิถีชีวิตในเมืองที่สะท้อนจากเรื่องสั้นที่ใช้ในการวิจัยกับเรื่องสั้นในช่วงก่อนวิกฤติเศรษฐกิจ พบว่า "เมือง" ในเรื่องสั้นก่อนวิกฤติเศรษฐกิจ คือนรกบนดินที่กักขังผู้คนไว้ด้วยระบบและกลไกต่างๆ มากมาย จนคนไม่มีอิสระภาพในการดำเนินชีวิต แต่เรื่องสั้นในช่วงวิกฤติ กลับสะท้อนความเลวร้ายของเมืองเพียงเล็กน้อย ทว่าสิ่งที่เด่นชัดคือ เมื่อเกิดวิกฤติเศรษฐกิจขึ้น ความคึกคักของเมืองกลับกลายเป็นความซบเซา และที่สำคัญคือ คนที่มีบ้านอยู่ในชนบทต้องจำใจกลับบ้าน เพราะในเมืองไม่มีงานให้ทำ นอกจากนี้มีเรื่องสั้นบางเรื่องได้แสดงให้เห็นว่า เมืองที่เคยมีอำนาจครอบงำวิถีชีวิตผู้คนนั้น ไม่ใช่สิ่งสำคัญอีกต่อไป เพราะอำนาจที่ยิ่งใหญ่กว่า คือ อำนาจจากประเทศมหาอำนาจ

การวิเคราะห์ "วิถีคิด" และ "คุณค่า" ของนักเขียนที่ปรากฏจากเรื่องสั้น พบว่า วิถีคิดและคุณค่าพื้นฐานที่สำคัญ ได้แก่ วิถีคิดแบบทวินิยม, ปฏิบัตินิยม, การเห็นวาระระบบคุณค่าเป็นเรื่องสัมพัทธนิยม, การยอมรับว่าธรรมชาติของมนุษย์มีความเห็นแก่ตัว, การเห็นว่าคุณค่าอยู่ในการบริโภคและการยึดถือคุณค่าแบบปัจเจกบุคคลนิยม อันเป็นวิถีคิดและคุณค่าที่ถูกกรองรับด้วยโลกทัศน์ที่สอดคล้องกับอุดมการณ์ "ทุนนิยม" ซึ่งอาจเรียกว่า "โลกทัศน์นีโอคลาสสิก" แต่ถึงกระนั้นโลกทัศน์แบบนี้ก็ผสมปนเปกับวิถีคิดและคุณค่าตามหลักการของพุทธศาสนาชาวบ้าน อันเป็นรากเหง้าเดิมของคนไทย การผสมปนเปดังกล่าว มีลักษณะของการเลือกคิด เลือกใช้และเลือกที่จะให้คำอธิบาย ซึ่งจากการศึกษา พบว่า นักเขียนส่วนใหญ่ มีความโน้มเอียงที่จะใช้วิถีคิดและคุณค่าตามแบบนี้โอคลาสสิก มากกว่าวิถีคิดและคุณค่าตามแบบพุทธศาสนาชาวบ้าน

การศึกษาโลกทัศน์เฉพาะด้าน พบว่า ในส่วนที่ว่าด้วยความเป็นจริงของสรรพสิ่งนั้น นักเขียนส่วนใหญ่คิดว่า ปัญหาสำคัญของมนุษย์อยู่ที่สถานการณ์ภายนอก ปัญหาหนึ่งๆ มักถูกมองว่าเป็น "อุปสรรคเฉพาะ" ที่จะต้องได้รับการแก้ไขเป็นกรณีๆ ซึ่งไม่ได้เกี่ยวข้องกับหรือเชื่อมโยงกับปัญหาอื่นๆ ด้านโลกทัศน์ที่ว่าด้วยความเป็นจริงของชีวิต พบว่า นักเขียนโดยส่วนใหญ่

เชื่อว่า ชีวิตของมนุษย์ส่วนหนึ่งถูกกำหนดจากสาเหตุหรือสิ่งที่มีมาก่อนในอดีต และอีกส่วนหนึ่ง มาจากการเลือกของตนเองอย่างมีอิสระ ส่วนโลกทัศน์ที่ว่าด้วยโอกาสของชีวิต พบว่า นักเขียน ทั้งหมด มีความโน้มเอียงที่จะปรับตัวแบบผู้สถานการณ์ แต่ในการมองโลกด้านบวกหรือด้านลบ นั้น มีตัวแปรมากเกินกว่าที่จะสรุปได้ว่า นักเขียนโดยส่วนใหญ่มองโลกแบบใด ถึงกระนั้น การมองโลกด้านลบหรืออาจเรียกว่า การมองโลกอย่างที่แท้จริง (เนื่องจากความเป็นจริงของ สังคมมักเป็นเรื่องที่โหดร้าย) ของนักเขียน ก็ไม่ได้สัมพันธ์กับการปรับตัวแบบหนีสถานการณ์

การประเมินการปรับเปลี่ยนโลกทัศน์ของนักเขียนเมื่อต้องเผชิญกับวิกฤติเศรษฐกิจ พบว่า โลกทัศน์ของนักเขียนถูกกระทบน้อยมาก ทั้งนี้สาเหตุส่วนหนึ่งคงเนื่องมาจากการที่ นักเขียนส่วนใหญ่ประเมินอิทธิพลและผลกระทบของโลกาภิวัตน์ต่ำเกินไป ทำให้มีการตีความ ว่า วิกฤติเศรษฐกิจเป็นเพียงวิกฤติการณ์ทางการเงิน สาเหตุส่วนหนึ่งอาจเนื่องมาจากการ ล้มสลายของระบบฟาสซิสต์และคอมมิวนิสต์ ทำให้นักเขียนคิดว่าระบบทุนนิยมเป็นจุดจบของ ประวัติศาสตร์ และสาเหตุอีกส่วนหนึ่งอาจเนื่องมาจากความพอใจที่จะอยู่ภายใต้กรอบความคิด และจินตนาการของโลกทุนนิยมอันเนื่องมาจากอำนาจของแนวคิดเสรีนิยม ทั้งหมดนี้จึงทำให้นักเขียนไม่เห็นว่ามีคามจำเป็นใดๆ ที่จะต้องมองให้พ้นหรือก้าวให้ข้าม “ขอบฟ้า” แห่ง ประวัติศาสตร์ของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ภาพที่นักเขียนเสนอ จึงเป็นเรื่องที่เน้นการ ยืนหยัดต่อสู้กับอุปสรรคของชีวิตต่อไป และแม้ว่าจะมีนักเขียนส่วนหนึ่งเสนอทางเลือกแบบ ท้องถิ่นนิยม แต่แนวทางดังกล่าวก็มักจะมีลักษณะพาฝันและโรแมนติกมากกว่าเรียลลิสติก ในที่นี้ จึงกลับกลายเป็นว่า แม้นักเขียนจะเห็นภาพด้านลบของสังคมภายใต้ระบบเศรษฐกิจแบบ ทุนนิยมในโลกเสรีประชาธิปไตย แต่พวกเขาก็เห็นว่า นี่อาจเป็น “แบบฉบับของสังคมที่ดีที่สุด” ที่มีความเป็นไปได้ ในแง่นี้ผลงานการเขียนของพวกเขา จึงเป็นบทประพันธ์ที่ผลิตซ้ำอุดมการณ์ กระแสหลักและเสริมความแข็งแกร่งให้กับระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเสรีในปัจจุบัน